

Voorwoord

Ides Nicaise, Bram Spruyt, Mieke Van Houtte, Dimokritos Kavadias

Een trein trekt zich op gang in onderwijsland. Of hij goed zal rijden, valt af te wachten. En ook de bestemming ligt nog niet helemaal vast. Zeker is wel dat de geplande hervorming van het secundair onderwijs stof doet opwaaien. Dat doet ze nu al een paar jaar. Vooral bij het begin en het einde van het schooljaar worden opiniepagina's volgeschreven en laaien de debatten bij momenten hoog op. Dat debat wordt niet altijd netjes gevoerd. Onderwijs beroert. Daardoor haalt de emotie het al eens van de rede, worden argumenten vervangen door slogans en worden de grootste doembeelden van stal gehaald. Zo'n debat is zelden productief. Dit boek tracht de rede een grotere plaats te geven in het debat. Het is geschreven door een groep wetenschappers die de onderwijshervorming nauw volgen, die in het verleden onderzoek verrichtten naar thema's die nauw aansluiten bij die hervorming, of de hervorming zelfs bepleit hebben. De afgelopen jaren is er inderdaad veel onderzoeksmateriaal verzameld over het Vlaams (secundair) onderwijs. Dat studiemateriaal kan beter gebruikt worden dan tot nog toe het geval was. Het huidige onderwijsdebat mist immers diepgang en gaat vaak voorbij aan de wetenschappelijke evidentie die voorhanden is. Het debat gaat nog te veel over *of* het Vlaams secundair onderwijs wel hervormd moet worden en niet over *welke* hervormingen precies nodig zijn. De vaagheid van het voorgestelde Masterplan Hervorming Secundair Onderwijs helpt in die context niet. Dat doet vrezen dat ook in de toekomst mensen naast elkaar zullen blijven praten en de zo noodzakelijke hervorming van het secundair onderwijs snel zou kunnen stranden. Dat kan Vlaanderen zich niet permitteren. Het Master-

plan van de Vlaamse Regering is het resultaat van lange en moeizame onderhandelingen, waarbij heel wat weerstand geboden werd door behoudsgezinde groepen. We kunnen dan ook moeilijk enthousiast zijn over de uitkomst van het compromis, maar we beseffen tegelijk dat we deze historische kans niet mogen missen na de mislukking van het Vernieuwd Secundair Onderwijs in de jaren 1970 en 1980. Het is hoog tijd voor een hervorming, en zelfs voor een meer diepgaande hervorming dan wat op de onderhandelingstafels is beslist.

Waarom is die hervorming broodnodig? Omdat het onderwijs onze jongeren moet voorbereiden op de gemonialiseerde, postmoderne, hoogtechnologische en superdiverse samenleving van de 21^e eeuw. Jawel, het Vlaams onderwijs behoort inzake kwaliteit tot de wereldtop: de gemiddelde prestaties van onze leerlingen inzake wiskunde en wetenschappen zijn uitstekend. Maar dat is niet genoeg. Het huidige secundair onderwijs heeft vorm gekregen in de jaren 1950 en 1960, en is nog steeds op die leest geschoeid. In die tijd studeerde een minderheid van de jongeren af met een secundair diploma, en was het niet evident dat arbeiderskinderen voortstudeerden. Vandaag beginnen twee op drie jongeren aan het hoger onderwijs, maar vele jongeren sneuvelen omdat het secundair onderwijs hen daar onvoldoende op voorbereidt. In de jaren 1950 steunde het gros van de Vlaamse economie op een traditionele industriële productie, vandaag is die economie gericht op kennisdiensten en spitstechnologie. Toch zijn technische en wetenschappelijke richtingen op school nog steeds een 'tweede keuze'. De arbeidsmarkt wordt steeds grilliger. Of we dat nu goed vinden of niet, flexibele leer- en arbeidsloopbanen vergen van de schoolverlater vooral brede sleutelvaardigheden en een regelmatige bij- en omscholing. Toch stomen nog allerlei secundaire studierichtingen de schoolverlater klaar voor een vaste loopbaan in één segment.

In onze vergrijzende samenleving wordt het demografisch evenwicht hersteld door migratie. Onze steden worden superdivers, maar ons onderwijs heeft grote moeite met deze heterogeniteit en multiculturaliteit onder de leerlingen. Ondanks enkele verbeteringen is de

prestatiekloof tussen de autochtone en allochtone jongeren haast nergens zo groot als in Vlaanderen. Een gigantische verspilling van talent en een sociale tijdbom.

Ook de afstand tussen de burger en het beleid wordt steeds groter. Europa kampt niet alleen met de zwaarste economische crisis sinds de Tweede Wereldoorlog, maar ook met een angstwekkende vertrouwen-crisis. Het sociale leven wordt stilaan overwoekerd door marktvetten, en de zo geroemde democratische Europese tradities worden ondermijnd door een exploderende ongelijkheid en machtspolitiek. In deze context studeert nog een groot deel van onze jongeren af met onvoldoende burgerschapscompetenties, en zelfs met rancune tegen de school en de samenleving. Dit werkt de crisis van de democratie in de hand. We mogen dit niet laten gebeuren. In dit boek stellen we dus niet meer de vraag of de hervorming nodig is of niet. De kernvragen gaan over het 'waarheen' en het 'hoe'. Welke zijn de kerndoelstellingen? Welke effecten kunnen we verwachten? Welke klippen moeten vermeden worden? Welke randvoorwaarden moeten vervuld worden? We gaan niet in detail in op de uitvoeringsmodaliteiten zoals: hoe moeten studierichtingen gegroepeerd worden? Hoe worden curricula uitgetekend? (Hoe) moeten scholen fuseren of herstructureren? Hoe gaan leerkrachten zich voorbereiden? Hoeveel mag de hervorming kosten? Dat zijn stuk voor stuk pertinente vragen, maar ze kunnen pas beantwoord worden als er voldoende consensus is over de hervormingsvoorstellen zelf.

Er zal dus ook na dit boek nog veel moeten overlegd worden. Door een aantal kernvragen scherp te stellen en een aantal mythes te doorprikken, willen we met dit boek bijdragen aan de helderheid van die discussies.

De opbouw van het boek ziet er als volgt uit. In het eerste hoofdstuk schetsen we de contouren van het debat over de geplande hervorming. We herinneren kort aan het opzet en de voorgeschiedenis van die hervorming, en lichten vervolgens het Masterplan van de regering-Peeters II kritisch door. We positioneren ons als onderwijskundigen in het debat. In de volgende hoofdstukken belichten we telkens één

deelthema van dit debat op basis van recent eigen onderzoek. In deze hoofdstukken worden de meest fundamentele vragen over de onderwijshervorming meer diepgaand wetenschappelijk onderzocht. We hebben naar een evenwicht gezocht tussen wetenschappelijke verantwoording en leesbaarheid voor een niet-wetenschappelijk geschoold publiek. Voor meer gedetailleerde conceptuele of methodologische vragen en discussiepunten kan de lezer terecht in de achterliggende onderzoekspublicaties of bij de respectievelijke auteurs zelf. Om het wetenschappelijke betoog zoveel mogelijk te concretiseren, illustreren we de overgang tussen de hoofdstukken met praktijkverhalen van Vlaamse (oud-)leerlingen, leerkrachten en scholen. Uiteraard kaderen die verhalen in het 'oude' systeem van het secundair onderwijs, want het gaat om mensen of scholen die geworsteld hebben met de beperkingen van dat systeem. Deze getuigenissen wijzen richtingen aan waarin de hervorming vruchtbaar kan zijn.

Hoofdstuk 2 geeft een overzicht van de onderzoeksbevindingen over het belang van technische vorming in het (basis- en) secundair onderwijs. Het gaat zowel om een technische basis voor elke jongere als om het motiveren van leerlingen voor meer technische en wetenschappelijke studierichtingen. Dit is een agenda die in het hele debat wat onderbelicht is gebleven. In hoofdstuk 3 wordt duidelijk waarom die technologische dimensie in ons huidig secundair onderwijs onderontwikkeld blijft: de oriëntering naar TSO en BSO gebeurt vandaag op basis van negatieve criteria (falen op wiskunde of taal) en leidt a priori tot een negatief imago van deze onderwijsvormen. Jongeren zijn zich hiervan bewust en gaan die studiekeuze ook als een beperking van hun toekomstkansen beschouwen. Op die manier mijden de sterkste 'technische knobbels' vaak het TSO en BSO.

Het vierde hoofdstuk analyseert een belangrijk gevolg van die beeldvorming: de ontwikkeling van specifieke subculturen binnen de huidige onderwijsvormen (ASO, TSO, KSO en BSO).¹ Vooral in het

1 ASO = algemeen vormend secundair onderwijs; TSO = technisch secundair onderwijs; KSO = kunstsecundair onderwijs; BSO = beroepssecundair onderwijs.

BSO tref je een subcultuur aan die gebaseerd is op een gevoel van futiliteit, waardoor jongeren de armen laten zakken of zelfs ronduit gaan dwarsliggen. Ook leerkrachten ontwikkelen verschillende subculturen in functie van de onderwijsvorm waarin ze lesgeven. Meer heterogene, gemengde scholen hebben veel minder last van dat soort subculturen, en wel om twee redenen: minder 'demotiegevoelens' bij leerlingen die moeilijker studeren, en een positieve invloed van de sterke leerlingen.

In hoofdstuk 5 worden de politieke effecten op een nog langere termijn bestudeerd. In onderwijssystemen met vroege oriëntering (*tracking*) monden de futiliteiten en demotiegevoelens niet zelden uit in wrok tegenover de samenleving. De beschotten tussen onderwijsvormen gaan bovendien gepaard met sociale en etnische segregatie die leiden tot onderling sociaal misprijzen en afgunst. Dit alles vertaalt zich op latere leeftijd in wantrouwen en negatieve attitudes ten opzichte van minderheden en de overheid. Internationaal vergelijkend onderzoek over burgerschap bij jongeren toont aan dat de Vlaamse jongeren inderdaad een minder democratische houding vertonen dan jongeren in andere landen. Het verband met de onderwijsstructuren wordt wetenschappelijk onderbouwd.

In het zesde en het zevende hoofdstuk focussen we op de sociale ongelijkheid van de studieoriëntering in het huidige Vlaams onderwijs. Vooreerst wordt aangetoond dat jongeren uit lagere sociale milieus méér terechtkomen in de zwakkere studierichtingen, waardoor hun potentieel onderontwikkeld blijft en sociale ongelijkheden van generatie op generatie bestendig worden. Vervolgens blijkt hoe de B-attesten, die bedoeld zijn om falen te voorkomen, in werkelijkheid tot een instrument verworden dat ongelijke kansen in de hand werkt.

Na deze uitgebreide analyse van tekorten van ons huidig systeem, en vergelijking met andere, meer comprehensieve onderwijssystemen, blijft de vraag of een hervorming geen te grote risico's inhoudt. Sceptici vrezen voor een neerwaartse nivellering van de kwaliteit. Hoofdstuk 8 zal hen geruststellen: een (goede) hervorming leidt in de eerste plaats tot een sterke prestatieverbetering van de zwakkere leerlingen,

zonder dat de toppresterders daar iets moeten voor opofferen. De internationale evidentie hieromtrent wordt steeds overtuigender.

In het voorlaatste hoofdstuk gaan we uitvoerig in op de implicaties van de hervorming voor de leerkracht op de klasvloer. Het uitzicht is een efficiënter en rechtvaardiger onderwijs, maar zo'n hervorming vergt in de overgangsfase een grote investering in nieuwe pedagogische en didactische methodes en in professionalisering. Hoofdstuk 9 bevat een overzicht van de wetenschappelijke inzichten op dat vlak en schetst de voorwaarden zodat leerkrachten erin slagen deze bocht te maken.

Het boek wordt afgerond met een terugblik op het Masterplan. Op basis van de kernbevindingen uit de diverse bijdragen formuleert de auteursploeg een aantal aanbevelingen die, volgens ons, belangrijk zijn voor het welslagen van de hervorming. Op een aantal punten hadden wij liever meer radicale ingrepen gehad. Maar even belangrijk is dat wat op tafel ligt niet a priori leidt tot een verwatering van de modernisering van ons onderwijs. Een halfslachtige hervorming als gevolg van onbeslechte discussies en ambigue compromissen zou alleen leiden tot nieuwe teleurstellingen. Met ernstige economische, sociale en politieke gevolgen voor Vlaanderen.

De redacteurs danken alle coauteurs, de uitgever en ook de getuigen (leerkrachten, directies, oud-leerlingen, ouders) die enthousiast hebben bijgedragen aan dit boek. We vermelden ook graag de mensen die achter de schermen hebben geholpen en meegedacht: Jos Hennes, Thomas Blommaert, Dirk De Zutter, Tino Delabie, Rudi Haven, Nico Hirtt en Romana Aerts. Sommige getuigen hebben om begrijpelijke redenen gevraagd om anoniem te blijven. Ook aan hen, een warme dankjewel!